

Catillac, Harm Harkespeer, Grote Harkpeer

en nog meer pondsperen

De naam Pondspeer is één van de oudst bekende perennamen. Niet alleen bij ons, maar in heel Europa kwamen peren voor die die naam kregen, simpelweg omdat ze zo groot waren. Sommige vroegere pomologen ordenden ze tot een aparte groep. Ook in Nederland kwamen er volgens de oude literatuur meerdere perenrassen voor die Pondspeer heetten of deze naam als synoniem hadden. Het betrof keukenperen/stoofperen. We laten grote handperen die ook wel pondsperen genoemd zijn, bijvoorbeeld Beurré Diel, Bon Chrétien d'Été en Bon Chrétien d'Hiver, verder buiten beschouwing.

De Nederlandsche Boomgaard van 1868 beschrijft als Pondspeer de aloude Catillac, die als synoniemen o.a. Harm Harkespeer en Ronde Gratiol kregen. Deze laatste benamingen zijn onjuist. Het zijn andere stoofperen, die eveneens het synoniem Pondspeer droegen. Ze werden al in de 18e eeuw van elkaar onderscheiden. Miller noemt bijvoorbeeld de ronde Gratiol naast de Catillac en Chomel onderscheidt Catillac en Harmen Harkespeer. Knoop beeldt de Catillac onder de naam Grand Monarque af en beschrijft deze. Hij geeft als synoniem Ijsboutpeer. Ook Knoop vergist zich daarin. De Ijsbout is een heel anders gevormde peer.

De verklaring voor deze verwarring is dat grote stoofperen vanwege de grote vruchten die tot 500 gram zwaar konden worden, in de volksmond al snel de naam pondspeer hebben gekregen. Ook waren stoofperen een volksvoedsel en ze werden daarom zelden opgenomen in pomologische beschrijvingen. Knoop zegt dan ook in de voorrede

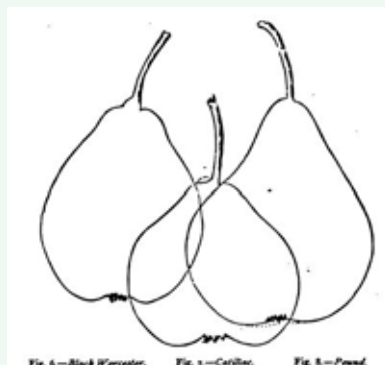
van zijn Pomologia: *want indien men alle geringe boerensoorten zou willen beschrijven, waartoe zoude dit dienen?*

We vinden verschillende vermeldingen van pondsperen in de literatuur, soms is het duidelijk dat de Catillac wordt bedoeld, maar vaker ontbreekt een nadere karakterisering, laat staan dat er een beschrijving wordt gegeven, zodat niet na te gaan is welke peren met de naam pondsperen bedoeld zijn. Sommige variëteiten zullen lekker zijn, andere minder. Sommige zijn kort, andere lang, te bewaren. Maar in het algemeen gaat het om zeer grote stoofperen van forse, goed groeiende bomen met een grote ronde kroon. Deels dragen ze goed, deels slecht. In de jeugd zijn ze niet vruchtbaar, later kan de vruchtbaarheid heel verschillend zijn. Sommige variëteiten hebben veel last van schurft waardoor jonge twijgen afsterven, andere zijn heel gezond.

Vijf oude peren met het synoniem Pondspeer zijn wel voldoende in oude Nederlandse pomologische literatuur beschreven om ze te kunnen onderscheiden:

Catillac

Deze oeroude Franse peer kent vele

Black Worcester, Catillac, Belle Angevine.

Elke grote peer werd wel Pondspeer genoemd.

synoniemen, waaronder Pondspeer of Grote Pondspeer, verder Endegeesterpeer, Floris Heypeer, Grand Mogul, Grand Monarque, Gros Gilot, Grand Monarch, Grosze Katzenkopf en vele andere. Mahieu noemde er in het begin van de 19e eeuw maar liefst 62. Maar in de Betuwe werd hij behalve Mogol, ook Ijsbout, Pondspeer en Gratiol genoemd. Hij werd dus aangeduid met een naam die ook aan een andere stoofpeer was gegeven.

De peer kan heel groot worden. Hij is breed peervormig. De dikke bultige schil is aanvankelijk groengeel, later citroengeel en heeft een roodbruine blos. Op de schil staan veel stipjes en roestfiguren. De kelk staat in een diepe holte, omgeven door ongelijke ribben, is half open tot open en heeft korte donkere blaadjes. De korte dikke houtige steel is lichtbruin en staat iets verdiept. Hij staat scheef en is gebogen. Het klokhuis is tamelijk groot in verhouding met de vrucht, met veel steenkorrels omgeven en heeft meestal onvolkomen, donkerbruine pitten. Het vruchtvlees is wit, vast, knappend grofkorrelig, matig sappig, wat wrang. De smaak valt vaak tegen, maar wordt zoeter naarmate de peer langer bewaard wordt. De Catillac stooft gelig-rose tot licht rood. De peer is te gebruiken tot april.

De boom groeit sterk en heeft forse

Catillac

uitstaande takken en wordt op late leeftijd zeer vruchtbaar. De boom kan heel oud worden, is erg sterk en gezond, maar vraagt een wat beschutte plaats. Dit om het afvallen van de grote vruchten te voorkomen.

Harm Harkespeer

Een andere oude pondspeer is de Harm Harkespeer. Deze komen we vooral in Groningen nog regelmatig tegen. De bewoners kennen de peer onder de naam Pondspeer, maar ook als Harm Harkespeer. Het betreft steeds dezelfde vrucht. Al in de 1778 beschrijft Noel Chomel een Harmen Harkespeer en noemt deze naast de Catillac. Hij schrijft: *Is mede een stoofpeer, van een rond-achtige gedaante met een korte steel, van tamelijk grootte, haar schil is grof, rauw en grauw en bruinachtig van kouleur, dog daar is ook een verandering van, die donker groen en met bruin gestipt is; haar vleesch is grof en wat korrelig, maar ze is een goede en geagte stoof- en braadpeer, temeer de boom wel groeit, groot wordt en zeer draagbaar is.*

Het is duidelijk een andere peer dan Catillac, want deze is niet rond-achtig maar breed peervormig. Chomel onderscheidt een grauwe en groene vorm van de Harm Harkespeer. Waarschijnlijk is de groene vorm de door ons regelmatig nog aangetroffen Pondspeer. De bruine vorm hebben we overigens nog nergens gevonden.

Dat de Harmen Harkespeer al oud is blijkt uit een oud spreekwoord: *Het zijn al geene Harmen Harkes' peren.* Vermeld wordt dat het een oud Gronings spreekwoord is, waarmee bedoeld wordt dat men het niet al-

tijd best hebben kan. Hij schrijft ook dat in Groningen de Harmen Harkesperen, vernoemd naar een vroegere tuinier aldaar, zeer gezocht zijn.

Ook in het Fries wordt de peer vermeld. In het boek *De lapekoerfen Gabe Scroar door Eeltsje Halbertsma e.a. uit 1834* staat op pag 375: *Ik mat jimme sisse, ik loek my de moelen by eltsjaor as ien Harmen Harkes par, mar bate koe ik er aek al net by fine, in ik tochte. Maste pine lyje dou bist it allinne net. Dat traeste my machtich.* (Ik moet jullie zeggen, ik trek mijn mond bij elkaar als een Harm Harkes peer, maar baat kon ik er ook al niet bij vinden en ik dacht: Je moet de pijn lijden, je bent het niet alleen. Dat troost me enorm.) De betekenis is me niet helemaal duidelijk. De verteller bedoelt hier mogelijk mee dat de mond wagenwijd wordt opengespreid om in de peer (die groot is) te happen, of dat de mond wordt samengetrokken omdat de peer wrang is.

Harm Harkes lijkt veel op St. Remy. Beide geven regelmatig gevormde en middenbuikige vruchten. Ze zijn breed rond, maar de Harm Harkes is gemiddeld wat breder en hoekiger. Ze zijn hardgroen, waarbij St. Remy een dof bruinrode blos heeft, die bij de Harm Harkespeer ontbreekt. Beide hebben een stevige middellange steel en roest bij de kelk, maar de Harm Harkes heeft meer roest bij de steel. Dit ontbreekt grotendeels bij de St. Remy. De kelk is vrijwel hetzelfde: open, met harde onvolledige kelkblaadjes.

Harm Harkespeer

De doorsnede verschilt echter. Het klokhuis van de Harm Harkes is ruitvormig en loopt door tot aan de steel, die van de St. Remy niet, die is spits en zit lager. De vruchten van de St. Remy - voor zover niet door schurft aangetast - zijn wat langer te bewaren, tot ver in de winter. De vruchten van de Harm Harkes zijn gaver en tot in januari te bewaren. De Harm Harkes is wat zuurder dan de St. Remy, en vraagt dus wat meer suiker bij de bereiding tot stoofperen. De vruchten van de St. Remy worden bij bewaring milder van smaak. Ook de boom is heel verschillend. De St. Remy heeft een zeer karakteristieke vorm, bolvormig en vooral in de jeugdfase met lange hangende takken, dit in tegenstelling tot de Harm Harkes, die een 'normale' perenboomvorm heeft, minder breed en steiler, met stevige takken. De bast van een oude St. Remy lijkt iets op die van de Jut, ze bestaat uit vierkante kurkvlakjes. De bladeren van de St. Remy zijn groot en hol. Harm Harkesbladeren zijn 'normaal' spits. De Harm Harkes is gezonder dan de St. Remy. Vaak zijn bladeren en vruchten van de St. Remy door schurft aangetast. Beide kunnen zeer grote bomen worden en zijn daarmee voor de kleinere tuin ongeschikt.

Ronde Gratiool

Deze heeft ook als synoniem Pondspeer. De Ronde Gratiool wordt al in 1765 door Pieter de La Court van der Voort kort beschreven: *Winter Gratiool is een dikke ronde peer, kortpuntig aan de steel, van koleur bleek*

groen met ene weinig blos van karlagtiger grover vleesch als de vier voorschreve (Foppenpeer, Louwtjespeer, Kampervenus, red.), ook is het jeugdigh hout dikker, breekbaer en min buigzaemer, voorts ongemeen draegbaer, daarom geen groot boom werd en vermits deze peer zeer groot werd, is die beter op laeg- als op hoogstam. Schoon deze van minder geur als de voor beschreve peeren, nochtans is ze waardig om geplant te worden. Byzonderlyk voor die vruchten verkopen, omdat die seer oogzienlyk is, door des zelfs dikte en grootte de mande vullen. In een oude latere Franse vertaling van dit boek wordt eraan toegevoegd dat het vruchtvlees bros is (cassante).

Een uitgebreidere beschrijving vinden we bij Mathieu van Noort in zijn Pomona Batava. Samengevat luidt deze als volgt: *Zeer grote ronde vrucht met een lange, dunne gebogen steel, die aan een kant wat weggedrukt wordt. De kleur van de schil is geelachtig groen, aan de schaduwzijde meer zuiver groen, geheel bedekt met stipjes en soms wat vlekjes. Aan de zonzijde een wat gele met paarsrode blos met donkere strepen en vlekken. De kelk staat iets verzonken, gesloten kelk. Rondom de kelkholte staan wat ribjes die soms doorlopen over de vrucht, die daarom wat onregelmatig van omtrek is. De smaak is rinszoet. Plukrijp: half oktober, eetrijp: december-januari.*

Grote Harkpeer, Poire de Livre of Black Worcester

In Nederlandstalige 17e en 18 eeuwse pomologische werken die uit het Engels en Frans vertaald zijn (o.a. Miller en Le Serrurier) wordt de oeroude Gros Rateau, die ook wel Poire de Livre wordt genoemd, vertaald als Grote Harkpeer. Le Serrurier geeft haar als synoniem Grote Pondspeer, Miller als Grote Harkpeer. Deze is identiek aan de Engelse Black Pear of Worcester.

We gaan er vanuit omdat hij in meerdere boeken vermeld wordt, dat deze peer ook in ons land aangeplant is en geven haar daarom de oudst bekende Nederlandse naam, Grote Harkpeer.

Philip Miller schrijft in 1745: *Poire de Livre dat is Pondspeer. Ze wordt ook genoemd Gros Ratteau Gris, dat is Grootte Harkpeer en Poire d'Amour, dat is Liefde Peer. Deeze is een zeer groote Peer, waarvan elk doorgaans meer dan een Pond weegt; de schil is ruw en donker-rood van kouleur aan de zonzijde; maar wat bleker aan de andere zijde, de steel is kort en aan het oog zeer uitgehold. Deeze is niet bekwaam, om uit de hand te eten; maar zeer goed om te bráden en te stooven, en duurt van November tot Kerstmis.* Leroy beschijft de peer als Poire de Livre, syn Gros Rateau Gris. Volgens hem en het Illustriertes Handbuch deel 2 is de vrucht zeer groot, peervormig, heldergroen, bij rijpheid geelgroen, met aan de zonzijde een

Ronde Gratiool.

dofrode tot karmozijnrode blos. De vrucht bedekt met veel bruine lenticellen en roestvlekken. De open kelk staat iets verdiept. De vrucht haalt de maand maart meestal niet en wordt soms in november al melig.

Kleine Pondspeer

Serrurier onderscheidt de Kleine Pondspeer van de Grote Pondspeer. De laatste is de Grote Harkpeer of Poire de Livre. Hij zegt: *Hoe zeer den naam van klein dragende, weegt zij nochtans niet minder dan een pond. Zij is in het eerst groen als gras, maar wordt vervolgens geel, met bruine roestvallen en groen stippen. Zij heeft hier en daar grote wratten als een Citroen en twee zware naden die van de steel naar de bloem lopen. Het vleesch is vettig, sappig, en niet onaangenaam van smaak; zij wordt in October rijp.* Volgens Duitse literatuur wordt deze peer ook wel Herbstpfundbirne genoemd en is ze als handpeer en keukenpeer bruikbaar. Deze beschrijving doet niet denken aan de Harm Harkespeer.

Nog meer Pondsperen?

Er lijken nog wel meer variëteiten stoofperen met de naam Pondspeer in ons land te zijn voorgekomen dan het hier beschreven vijftal. Zo is er in de Achterhoek een Pondspeer die sprekend lijkt op de Catillac, maar die veel korter te bewaren is. En ook de Belle Angevine, die in het Engelse taalgebied Pound Pear als synoniem heeft en die ook bij ons voorkwam, zou vanwege de buitengewone grootte Pondspeer genoemd kunnen zijn. Niet uitgesloten mag worden dat de Duitse Gemeine Pfundbirne, (die er weer anders uitziet dan de Achterhoekse Catillac) en de Duitse Grüne Pfundbirne, die beide kort houdbaar zijn,

Black Worcester, waarschijnlijk identiek aan onze 18e eeuwse Grote Harkpeer.

ook in Oost-Nederland voorkomen of voorkwamen. Dit geldt ook voor de Kuhfuss (of Westfälische Glockenbirne), die ook Pfundsbirne als synoniem heeft.

Naar mijn weten staan de bruine Harm Harkespeer, de Ronde Grativol en de Kleine Pondspeer nog niet in onze pomologische collecties. De Grote Harkespeer wel, als ze inderdaad identiek is aan de Black Worcester.

Jan Veel

Literatuur:

- Philip Miller. *Maandelijksche tuin-oeffeningen, in moes-, vrucht- en bloemhof etc.* Editie 1745, deel 2, blz 725 en editie 1821, deel 5, blz 101.
- Noel Chomel: *Algemeen huishoudelijk natuur, zedekundig, konst woordenboek.* Deel 5, blz 2633, 1778.
- *De lapekoer fen Gabe Scroar* door Eeltsje Halbertsma, Justus Hiddes Halbertsma. Trede Jefte 1834, pag 375.
- *Verzameling van Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal etc.*, door Pieter Jacob Harrebomée: Volume 1, 1858, pag 285.
- De Fruitteelt, orgaan van den Nederlandse Pomologische Vereeniging, 1925, blz 100.
- Pieter de la Court. *Byzondere aenmerkingen over het aenleggen van pragtige en gemeene landhuizen etc.* 1737, blz 125, (vertaald in Les agrements de la campagne ou Remarques particulieres sur la construction etc., 1752, blz 40).
- *Illustriertes Handbuch der Obstsorten*, deel 2, 1860, blz 160.
- J.F. Serrurier. *Fruittkundig woordenboek*, Amsterdam, 1836, deel 2, blz 340.
- André Leroy. *Dictionnaire de Pomologie*, 1869, Tome II, nr. 628, blz 347.

Agenda

18 juli: Tuinspeurtocht met opdrachten voor kinderen. Fruitteelmuseum, Annie MG Schmidtsingel 1, Kapelle (Zl), tel. 0113-34 49 04, www.fruitteelmuseum.nl.

3 aug.: Oculeerdag, start wedstrijd schilderen van oude rassen. Fruitteelmuseum, Annie MG Schmidtsingel 1, Kapelle (Zl), tel. 0113-34 49 04, www.fruitteelmuseum.nl.

17 aug.: Luingahof te Bierum, Borgsingel 9. In de rustieke boomgaard, gelegen op het voormalige borgterrein van de borg Luinga, naast de oude kerk, wordt weer de jaarlijkse Oogst- en Kunstfair gehouden. 10.00 – 17.00 uur. U kunt hier fruit laten determineren. Toegang gratis.

24 en 28 aug.: Workshop zomersnoei appelen en perenbomen. In de ochtend theorie en 's middags praktijk in de NPV-collectieboomgaard de Fruithof in Frederiksoord, van 10.00 tot 15.00 uur. Kosten € 47,50. Inschrijven bij voorkeur via e-mail: info@bureautuinleven.nl, tel: 06-23568123. www.fruithof-frederiksoord.nl.

24 aug.: Cursus Ziekten en plagen in de fruittuin, o.l.v. Lucie Slippens. Pomologische Vereniging Noord-Holland. Theorie in IJscubgebouw Bamestra Nicolaas Cromhoutlaan t/o de Kerkhoflaan, Middenbeemster. Praktijk in de Collectieboomgaard. Opgeven bij Jan Blankendaal, 072-50 51 205.

24 aug.: Lezing Vreemde vruchten, met excursie. Fruitteelmuseum, Annie MG Schmidtsingel 1, Kapelle (Zl), tel. 0113-34 49 04, www.fruitteelmuseum.nl.

31 aug.: Open dag in de Collectieboomgaard, POM Culinair-kraam. Pomologische Vereniging Noord-Holland. www.hoogstamfruitnh.com.

1 sept.: Limburgs Preuve Festival, streekproductenmarkt, in tuinen van kasteel Vaeshartelt, Maastricht. www.limburgpreuvefestival.nl.

18 en 21 sept.: Workshop snoeien van pruimenbomen. In de ochtend theorie en 's middags praktijk in de NPV-collectieboomgaard de Fruithof in Frederiksoord, van 10.00 tot 15.00 uur. Kosten € 47,50. Inschrijven bij voorkeur via e-mail: info@bureautuinleven.nl, tel: 06-23568123. www.fruithof-frederiksoord.nl.

28 sept.: Fraeylemaborg te Slochteren. Determinatiedag in de werkschuur. Altijd al de naam willen weten van uw peer, appel of pruim? U kunt hier gevarieerde informatie krijgen over uw fruitrassen. 10.00 tot 16.00 uur. Toegang gratis.

28 sept.: Determineren op Erve Brooks te Gelselaar, Broekhuisdijk 5, 7275 CB Gelselaar (Gld). 10-14.00 uur. Toegang gratis. Info Marcel Tross, info@pomoloog.nl.

28 sept.: Tentoonstelling oude fruitrassen, georganiseerd door de Vrienden van het Oude Fruit met de mogelijkheid om meegebracht fruit te laten determineren. Info: Griet Bergsma. E-mail: grietbergsma@hetnet.nl. Locatie :De Spitkeet In Harkema (Fr). 11.00 tot 15.00 uur.

28 sept.: Week van de smaak: nostalgische appels proeven. Fruitteelmuseum, Annie MG Schmidtsingel 1, Kapelle (Zl), tel. 0113-34 49 04, www.fruitteelmuseum.nl.

28 sept.: Smaakdag in de Collectieboomgaard, alsmede determinatie en bomenverkoop. POM Culinairkraam. Pomologische vereniging Noord-Holland. www.hoogstamfruitnh.com.

4, 5, 6 okt.: Europom Hamburg 2013. Europese fruitrassentoonstelling, lezingen, workshops. Loki-Schmidt-Garten te Hamburg. www.europom2013.de.

12 okt.: Oogstdag en fruitshow in de botanische tuin De Kruidhof te Buitenpost. Gezellige markt in de Kloostertuin en een prachtige fruitshow van oude fruitrassen. Schoolstraat 29b. info@dekruidhof.nl, 10.00 - 17.00 uur.

12, 13 okt.: Fruitrassentoonstelling Pomologische Vereniging Noord-Holland in de Informatiebeoordeling Zorgvrij, Spaarnwoude. Genieweg 50, Velzen-Zuid.

19 okt.: Algemene ledenvergadering van de NPV en Oogstmarkt Vergeten Fruit. Oogstmarkt: vanaf 12.00 uur in de Fruithof, Majoor van Swietenlaan, Frederiksoord. Plaats en aanvangstijd ALV worden bekendgemaakt in Pomospost najaarsnummer

27 okt.: Fruitdag in museumboerderij Welgelegen, naast de borg Verhildersum te Leens (Gr.). Er is fruit te koop van oude rassen uit eigen boomgaard. De NPV is aanwezig om meegebracht fruit te determineren. 10.00 – 16.00 uur.

NB. Als u meegebracht fruit wil laten determineren, neem dan minstens vijf exemplaren van elk ras. Dit omdat veel rassen nogal variabel van vorm, kleur en grootte kunnen zijn. Bewaar het fruit in de koelkast.